

A Pozsonyi Codex nyelvi sajátosságai.

(Vége.)

B) Alaktani sajátosságok.

I. Szóképzés.

1. Igéképzés.

Frequentativ képzőt kell látnunk a következő igében: *hwzatalak* 106. 23; de ez bizonyára hibás olvasat e h. *hwzlalak*; v. ö. a következő megfelelő helyeket: GyöngyC. 12: *hwzlalak*; ThewrC. 9: *hwzlananak*.

A momentán képzések közül megemlítenők: *folyamom* III. 124. 10; *ffolyamwan* III. 130. 5; — *keremes* II. 120. 12; *keremys* II. 120. 15.

A consativ és szenvedő képzések közül megemlítenők:

életeth III. 127. 21, *életett*; fel *magaztaltha* e h. *magaztatha* III. 128. 5; — *wygaz* (=vigasztj) III. 130. 8 || — *byratassanak* III. 128. 2; *hasonlqtik*. I. 107. 2; *tewkelletyk* I. 111. 18; *meltholtassal* II. 122. 14.

Érdekes a szenvedő képző használata a reflexiv -ül, -ül után:
megh erősewltessem II. 120. 8; *erewssewltenessenek* III. 128. 3; *yndwltassanak* III. 127. 38.

E helyütt megemlítenők azok a deverbális főnevek, melyeken a bennük rejlő szenvedő értelem nincsen kifejezve; ilyenek:

feel emeles II. 118. 23 *megh fogasa* II. 118. 24 *meg kethezese* II. 118. 25 *verese* II. 118. 25; 27 *bee törese* II. 118. 27; — *de ugyanott*: *megh ostoroztatasa* II. 118. 25; *bee vadoltatasa* II. 118. 26.

A szenvedő képző hiányzik továbbá a következő kifejezésekben: *meg fogwan* I. 105. 28; — *fedezwen* I. 106. 3.

Fölös szenvedő képzőt találunk ezekben: *huzattatol wala* I. 105. 29; *hywattatek* II. 115. 5; *fogattathneyek* II. 115. 6; — *meg zentelthetheth* III. 126. 10 (igei melln.); *megh fezythetheth* II. 122. 15 (ig. melln.).

Az -ít képző többnyire mai alakjában fordul elő:

I. *thanithwany* 105. 16; 23; 108. 11; 12; *erewsich* 112. 25 || II. *zabadych* 113. 10; 122. 13; *zabadytanaya* 117. 22 | *erösyich* 120. 4; *meg-erössytheth* 113. 6. stb. || III. *erewsycz* 129. 34; *zabadycz* 130. 18; *fordycz* 130. 17; *megh tyztyghtha* 128. 5; *megh tyztythacz* 130. 7; stb.

Találkoznak azonban régibb, teljesebb alakok is:

I. *fezeyteek* 106. 19; *eresseych* 111. 12; *sebeseychyed* 112. 3; *zabadytanod* 112. 23 || II. *fordeych* 114. 14; *zabadetassoderth* 113. 28; *segethsegh* 117. 15 || III. *teleseycz* 124. 16; *be telleyseythe* 128. 8.

A reflexív -úl, -ül képzőt a következő alakokkal találjuk:

-ól: *ffordolwan* III. 130. 5; *nyomorolth* II. 119. 35.
 -ül: *nyomorwlthak* II. 117. 14; *yndulas* II. 119. 8.
 -él: *megh sebeselessed* II. 113. 13.
 -öl (ez fordul elő legtöbbször): *fezeulet* I. 106. 8; *megh fezeult* II. 116. 16; *kenyereule* II. 117. 9; *megh remólenek* II. 116. 15; *kenyereuletés* II. 117. 11. stb.
 -ül: *kenyerulel* I. 107. 28; *kenyerul* I. 108. 14; *közöswles* II. 120. 25; *thestöswlni* II. 121. 28; *kenyeruletés* III. 128. 34.

Itt említjük ezt a refl. igét: *wegzik* I. 111. 17. e h. végződik; vö. török.

A denominalis igeképzések közül említendők:

helhetenek I. 106. 21; *megh sebhettetny* II. 122. 10 || *helyhezttetek* II. 116. 17 *helhözthethny* II. 122. 1. stb.

Íráshibák: *megzentessenek* III. 127. 37, *megszenteltessenek* | *yllatgassomban* III. 129. 15, *illatgatás* ? v. inkább *illatozás*.

2. Névszóképzés.

a) Nomen verbale.

-ó, -ó, ő (-andó, -endő):

1. -ó (-andó). — A hátsóhangú igéknél mind a három részben mindig -ó-t találunk, idézetre tehát nincs szükség. Megemlítendő: *latando* es *lathathatlan ellensegymthewl* III. 126. 1.

2. -ő (-endő). — Említésre méltók:

II. *werő* 113. 11 (*zabadychon* . . az *werő* *angelthwl*) | *esmerókh* 115. 16 (=ismerősök) || *kevetkezendew* 113. 1 | *rezketendő* 119. 19 | *yőwendő* 119. 20.

III. *elenzew* 124. 21 (*elenzew nehesegewth*) | *eelw* 127. 19 (=eelew).

3. -é (-endé). I. *zereteie* 105. 5 | *teremtheye* 116. 15 | *esmereyd* 108. 7 (=ismerőseid) | *zyledet* 108. 9; *zylednek* 108. 13 | *nyereye* 109. 28 || II. *zylei* 115. 14; *zyleye* 117. 18; 119. 36 | *zeretheyenek* 117. 10 | *therytheye* 117. 19 || *yewende* 114. 3 || III. *theremtem* 124. 3; *teremtem*

125. 9; 32; 129. 26; teremteyet 127. 15 | zylednek 125. 7; zylem 125. 20; zwlem 125. 20; *zyleye 127. 30 | ydwezyttem 125. 9; 29.

-ás, -és. — Figyelemre méltó e képzőnek hosszú s- (ss-) -vel előfordulta, mint: ayanlassrol stb. (l. a hangtant). — Elavult szók:

II. kerelmessem 119. 27; kerelmessyt 120. 11 | keremeseth 120. 12; keremysem 120. 15 (v. ö. Bud. UgAl. 33. §.) | apolasnak 122. 3 | hagyapasok 122. 8 || III. kerelmességben (olv. kérelmésekben) 127. 27 || — Iráshibáknak látszanak: hullaeerth I. 112. 3; e h. hullasaerth | alomlatomban III. 129. 14, e h. alomlatasomban.

Az -és a második kéznél dialektikus -ís alakkal található ebben a két szóban: yelenys II. 119. 13 és keremys II. 120. 15 (v. ö. í: é).

-t: -at, -et. ytod II. 113. 13 | elthed 114. 3 | felmented 114. 2; de: menytyerth 119. 15.

I. meg zanatyat 106. 10 | gyonatoth 106. 10 | mywelkedet 108. 24 | wallatira 109. 3; wallatyra 109. 25 | latatyaert 109. 14; v. ö. latatos 107. 19 | chyppeneth 111. 28 | II. kenetek 113. 17; kenetek 116. 8; megh kenettetederth 113. 17 | zallatod 113. 27 mywelkedethem 120. 23 | III. foganat 127. 33 | mywelkevdet 129. 16 | zeretyerth, olv. szerettiért 125. 35.

-at -os, -et -es: latatos I. 107. 19 | geryedetes I. 111. 25 | zenwedetes II. 117. 11 | keserwetes II. 117. 11, mely valószínűleg a «zenwedetes» analógiájára készült.

Itt említendő a mai ábrázat eredetibb alakja: ábráz (o Jezus feleséges atyanak abraza I. 111. 4).

-ék: Asszimilált hangzóval található:

haylok III. 126. 5 | ayandok III. 130. 19; III. 130. 21; de: ayandek III. 128. 7; 16; — ayandokozas II. 118. 9.

-alom, -elem. — Eredetibb -elm alakkal:

I. zerelmeel 109. 23; zerelmeel 112. 26; zerelmeerth 110. 13; de: zerelemnek 110. 7; 112. 10 | zerelmerth (e h: serelmerth, olv. sérelmért) II. 118. 32.

Jelentésüknél fogva megemlítendőek: lakodalmawal III. 126. 17 = élvezetével; jóllakásával; lakodalma III. 126. 18 = lakása; — hyedelmere I. 111. 25 = bizodalma.

-ván, -vén. — Mai -va, -ve helyett:

vala megh zerezwen I. 105. 11 | wagywk megh foglalhathwan II. 117. 17 | wagyok wetetwen III. 124. 7. stb.

b) Nomen denominale.

-s (-as, -es, -os, -és, -ös). — Hosszú mássalhangzós alakját lásd a hangtani sajtásoknál. — A mainál nyiltabb hangzóval e két szóban fordul elő: varassaerth II. 118. 10 és aranyas III. 126. 15.

Régi nyelvünkben, s így codexünkben is, nagyon el vannak terjedve a -ság -os, -ség -és képzős alakok mai rövidebb alakokkal szemben; így:

I. keserewseges 105. 12; 106. 10; 16; 25; 108. 9; 30 | edesseges 105. 17; 108. 8 | gyenerwseges 105. 27 | rettenetessegest 105. 28 | zernyewseghes 106. 6; 110. 32 | dicheseges 106. 9; 110. 11; stb. II. dychese-ges 117. 28; stb. | nemesseges 113. 24 | edesseghes 117. 14; 119. 22; stb. III. dychewseges 124. 9; stb. | lelkwsegeus 124. 21 | edesseges 125. 17; 126. 27; stb.

-ú, -ű. — E képzőnek mai alakja mellett eredetibb -ó -ő található ezekben:

zomorosagos I. 109. 16; I. 111. 33; zomoro I. 105. 13 (l. o: u) || 2. eredetibb -ő: I. keserwsegeu 109. 10 | zernyewseghes | II. zörnycu 118. 30 | keserew 117. 6; 119. 37; 113. 22; 118. 16; 30 | nemew 117. 12; 119. 37; 120. 3; 119. 21 | III. kewnyewseg 124. 10 | mynemew 124. 14. stb. (l. ő: ú.)

A -ságú, -ségű képzős melléknévek ma csakis melléknévi jelzővel együtt használatosak, mint: nagy keménységű stb.; a régi nyelv jelző nélkül is használja őket:

edessegeu I. 106. 2 | soksaqu I. 109. 22; 110. 24 | dichyesegeu I. 111. 30 | zepsegeu III. 127. 21; zepsegeu III. 126. 34. stb.

A -ság, -ség képző ilyen alakokkal fordul elő: -sság, -sség, -ság, -ség, -síg (l. a hangtant). Megemlítendők:

epeseged I. 105. 9; 108. 10; 13; altalsag (=szélesség) I. 106. 23; epesegh II. 117. 1; zomesag I. 108. 25; zomehsag megh ielensegh II. 118. 23, = megjelenés.

Az -atlen, -etlen, -talan, -telen képző teljesebb alakja van megtartva a «szepłótelen» szóban: zepletelen I. 106. 26; zeplewtelen III. 125. 7. stb.

Látszólag igekötőhöz járult e képző a következőkben:

I. artatlan 105. 27 | fogyatkozattlan 108. 20 | zewnettlen 109. 22; zwnetlen 110. 19 | faradatlan 111. 17 | II. ythlan 120. 31 | melthatlan 122. 12. stb.

Megjegyzendő a *segytelen* (II. 114. 16.) szó, mely az egyező latin imádság (II. 121. 21.) *nuda* szavának felel meg: «o nuda humanitas» = *segytelen embersegh*; a «nuda» kifejezés t. i. átvitt értelemben van véve. *Segytelen*=mai: segítettlen s helyesen így volna irandó: *segyttelen*.

E képző a -hat, -het képzővel együtt mindig -hatatlan, -hetetlenek hangzik.

A középfok képzője -b, -bb többnyire kötőhangzó nélkül:

I. kylemb 106. 5; 6 | nagyob 106. 20 nagywb 107. 25 | II. yelesben 113. 23 | elezthob 114. 6 | kwnyeben 120. 7 | thelyesben 120. 7 | thökeletesben 120. 7 | egyebhayath 120. 16 | feyerbh 121. 10 | folsegosb (e h. fölsegős) 121. 11 | III. egyeb 125. 3 | melto 126. 8 | bodogbak 126. 32.

A -d (-ad, -ed, -od, -öd) sorszámnévképző csak *ik*-telenül található: I. masod 106. 14 | harmad 106. 29 | negyed 107. 11. stb.

A *-nyi* képző rendszeren eredetibb *-nyé* alakban fordul elő (l. *é: í*); egyetlen egyszer *-nyi*: *menyzer* II. 121. 5.

A diminutív *-ded* képzőre két példánk van: *kysdeth* III. 126. 34; *kysded* III. 126. 36 és *edesdeden* II. 119. 28; 120. 13.

További képzések közül említendőek: *ezthendey* II. 115. 11, ma: *esztendős* | *egyebhayath* 120. 16 = *pristinus, quod alias fuit*.

II. R a g o z á s.

I. Igeragozás.

A jelentő mód folyamatos jelenében következő teljesebb és eredetibb alakok találhatók:

wagywk II. 117. 16 | *kayaltas* I. 109. 10 kiáltsz | *wagyon* II. 114. 13; III. 126. 3; 4 (a «van, vannak»-féle alakok nem fordulnak elő); — *wezen* II. 116. 19; *ezen* II. 116. 28 eszik; *thezen* III. 128. 13 | *yzya* II. 116. 26 | *elewnk* III. 128. 16 | *wezzewk* III. 128. 19 (l. *ö: ü*);

a befejezett jelenben:

megh holthanak II. 116. 30; *fel tamatanak* III. 125. 12.

Megemlítettők a folyamatos múlt ezen ritkább alakjai: (*ti*) keres-
tek *wolth* II. 115. 24; *thwgyatok wolthe* II. 115. 25, tudjátok *vala-e*.

Kötőhangzó nélkül van: *mondnak* II. 116. 11.

A mainál előbbrehaladott fejlődésűek a «lél, lész, lén»-féle összevont alakok (l. a hangt. sajtás.), melyek közt a legérdekesebbek:

beewyd II. 122. 15, *bevivéd* (v. *ö. veed* = *vevéd* *KeszthC.* 64; 226; *teed* = *tevéd* u. o. 127; 132; 230; 239); — *ienek* II. 116. 9, *jövének* (v. *ö. lenek* = *levének* *KeszthC.* 99; 132; *hynek* = *hivének* u. o. 198; 200; 287; 389; *venek* = *vevének* u. o. 232.).

A föltételes módban: *kernyewl metelthethneyek* II. 115. 4; *mehebe fogattathneyek* II. 115. 6; *mwlneyek el* II. 118. 19; — *zabadytanaya* II. 117. 22; — *megh kenneyek* II. 116. 9; — *de: wenne* II. 117. 23, *venné*; *stb.*

A fölszólító módban: a módképző *j* meg van őrizve l. *z*-végű igető után:

erözyen II. 120. 7, *érezzem*; — *yrgalmaz* II. 113. 20; *de: yrgalmaz* II. 113. 25; 114. 7; *meg wygaz* III. 130. 8; *wegezsed* I. 112. 28.

2. a tárgyias ragozás egyes sz. 2. sz. teljesebb alakjában:

tewkelyed I. 108. 24, *yryad* I. 110. 17, *fogyad* I. 111. 15, *nyeryed* II. 120. 14; — *aggyad* I. 106. 7; *agyad* I. 105. 25; 107. 7; 109. 1; — *tegyed* I. 110. 32; *wiged* I. 112. 29; *wegyed* III. 129. 22.

a *j* hiányzik ebben: *könyörögh* II. 120. 9 | a *j* fölös ebben: *halgassya* II. 120. 11.

A tárgyas ragozás egy. sz. 2. sz. teljesebb alakját az említetteken kívül még ezekben találjuk: *megh olchjad* I. 108. 26; *sebeseychyd* I. 112. 3; *zolgahassad* I. 112. 34; *bochyassad* II. 114. 6; *boczassad* III. 125. 36.

Az -*ít* képzős igék fölszólító módjának codexirodalmunkban járatos következő alakjaival is találkozunk:

batoroh I. 111. 11; *zabadoh* I. 107. 18; 110. 2; *fordoh* I. 112. 6; *gyohad*, III. 124. 17, *gyújtst*; *wylagossohad* III. 124. 18; *fordohad* III. 124. 20; — rendszeren azonban így: *eresseych* I. 111. 12; *sebeseychyd* I. 112. 3; *fordeych* II. 114. 14; *segycz* III. 125. 16.

2. Névragozás.

A birtokos személyragozásban megemlítendők:

yeswsom III 125. 15; 31; *de: ieswsom* III. 125. 16; — *vö. gondum* GyöngyC. 68, *leyanium* PéldK. 85.

Az egybirtokú egyessz. 3. sz. ragja gyakran i:

I. *emlekezetyerth* 107. 7; *emlekezethy* 107. 8; *wallatira* 109. 3; *wallatira* 109. 25; II. *fezewletinek* 113. 2; *ydeyn* 114. 5; 11; 118. 3; *kesyrtetyerth* 118. 20; III. *ereynek* 125. 23; *yewetelywel* 126. 14; *ydwezetyre* 126. 25; *erey* 128. 19 | a *j* hiányzik ebben: *bwaerth* II. 118. 21, *bújáért* és *myawk* II. 119. 18, *ma: miattuk* | megemlítendők: *elewthw* III. 124. 12, és *tykerew* I. 107. 23.

I. *raytonk* 107. 27; *de: kewansagwnknak* 108. 25; *stb.* II. *uronk* 118. 17; 32. *stb.* *de vrunk* 118. 6; 13; *azzonywnk* 121. 8; III. *holthonk utan* 128. 17; *de: wrwnknak* 124. 1; — I. *o: u* | *erettewnk* I. 105. 9. *stb.* I. *ö: ü.*

lakozasok I. 107. 26; *stb.* I. *o: u* | *dycheretyewk* III. 126. 36; *stb.* I. *ö: ü* | *welk* I. 105. 17; *stb.* I. *ë: ö: ü.*

a birtok-többség kifejezésében először azok azok az alakok említendők, melyekben a mai használattól eltérőleg a *j* hiányzik:

tagaym III. 127. 37; *tagayd* III. 127. 31; I. 106. 32; *kenayd* I. 110. 16; II. 122. 11.

ma használatos *-jai*, *-jei*, *-ai*, *-ei*-vel szemben *-i*:

I. *ellensegym* 107. 19; 111. 12; *de bwneym* 110. 2; 112. 23; II. *fogadassym* 120. 23; *barathym* 120. 27; *de: bineym* 114. 6; 117. 17; 120. 1; — III. *elensegym* 125. 11; 125. 26; 125. 19; 126. 1: *ayakym* 128. 33; *kegyetlensegym* 130. 14; *de: byneym* 129. 5; 22. *stb.*

I. *kenyd* 106. 20. *stb.*; *tagid* 106. 23. *stb.*; *ellenseghyd* 107. 14; 107. 17; *baratid* 108. 7; *sebyd* 109. 23; 29. *stb.*; *paranchyolatyd* 109. 24; 112. 25; *zentyd* 111. 2; *de: tagayd* 106. 32; *kenayd* 110. 16; *zemeyd* 106. 1; *kezeid* 106. 18; *labayd* 106. 19; *sebeyd* 106. 21; II. *banathyd* 118. 2; *mwnkasyd* (e h. *mwnkayd*) 118. 2; *de: kenayd* 122. 11; *sebeyd* 113. 14; 114. 11; III. *ellensegyd* 129. 20; *de; tagayd* 127. 31.

I. csak: *labayt* 105. 17; — II. *vrwossaghy* 113. 14; *felelethyn* 115. 21; *thanythwanynak* 116. 18; 24; *fohazkodasyert* 118. 21; *faradsaghyert* 118. 21; *apostolinak* 119. 14; *kerelmessyth* 120. 11; *de: halottaybol* 114. 1; *heley* (?) 116. 17; *fyaynak* 120. 27; — III. *zentynek* 127. 3; *de: dolgaynal* 127. 31; *yzey* 128. 3.

Viszonyragok. A *-ben* rag igen gyakran kopott alakkal fordul elő:

welem leez paradichyomba I. 107. 30; *kewnbe* olvassam I. 110. 12; *igy* 121. 17; 122. 15; III. 129. 14; 15; 127. 31; 118. 34.

Néha azonban ott is találunk *-ben* ragot, a hol szükségképpen *-be* ragot várnánk; *igy: ruhaban* ewltezettel I. 105. 30; *lelke meth the markodban* ayanlom I. 111. 6; *igy* III. 124. 6; 23. stb.

A *-be* rag a II. kéznél egyszer illeszkedés nélkül: *templombe* II. 122. 2; egyszer hosszú hangzóval: *kózybee* II. 122. 9.

A *-n* rag meg van őrizve a *-kor* ragon, mely csakis *igy* található.

I. *mykoron* 105. 16; 21. stb.; egyszer: *mykorth*; II. *mikoron* 113. 24; 115. 13. stb.; *akoron* 118. 5; *ky menese koron* 113. 25; III. *mykoron* 126. 24; 127. 9; 128. 8; 10.

A *-ról* rag mellsőhangú párja *-ről* az I. kéznél egynéhányszor eredetibb *-rel* alakkal is találkozik: *kewwsegrel* I. 105. 20; 107. 24; 108. 6; *zernywsegrel* I. 107. 13; az I. és III. kéz egy-egy helyén *-rül* is: *belrul* I. 111. 15; *wetelerul* III. 124. 2.

A *-tól, -től* rag *-tül, -tül* alakkal is található (I. *ú: ó* és *ü: ő*); a második kéznél egyszer: *theled* II. 117. 25. (v. *ö. -rel, -ről, -rül*). Megemlítendő: *fyadteul* III. 128. 6.

A *-vá, -vé* rag *v*-je mássalhangzó után mindig áthasonul, míg a *-vel* rag *-v* betűje hol áthasonul, hol megmarad az I. kéznél:

zadwal I. 105. 13; *igy* még 105. 28; 106. 18. stb.; a II. és III. kéznél csak egy-két helyen maradt meg a *-v*: II. *malazthwal* 116. 4; *xpusual* (Krisztusval) 118. 14; III. *tekelletessegwel* 127. 22. — Hosszú magánhangzóval: *zerelmeel* I. 109. 23.

A *-ül* rag csak *-ól* alakkal fordul elő; az *-ül* az I. és II. kéznél *-ül* és *-öl*, a III. kéznél *-öl* és egyszer *-él*: ezekel 130. 24; (I. *ó: ú, ő: ü* és *é: ő: ü*).

Találkozunk továbbá a módhatározói *-t* raggal: *rettenetesegest* I. 105. 28; *bewsegest* I. 111. 21; *hywsegeth* (e h. *hywsegest*) I. 108. 10.

Helyhatározói *-t*: *mykorth* I. 105. 13.

Nem bizonyos, vajjon lativus-féle rag van-e megőrizve a *meg* igeikötő *megy* alakjában: *megy rryad* I. 110. 17; *megy tekelle* I. 110. 25.

SCHMIDT Győző.